

- BRISOS, Fernando (2022): «Passado, presente e futuro da geografia linguística em Portugal», em MOLINA MARTOS, Isabel / GARCÍA MOUTON, Pilar (eds.): *Geolingüística en la Península Ibérica*. Anejos de la Revista de Filología Española. Madrid: CSIC, pp. 113-136.
- CASTRO, Ivo (2019): *O Legado de Leite de Vasconcelos na Universidade de Lisboa*. Lisboa: Imprensa Nacional.
- CINTRA, Luís F. Lindley (1971): «Nova proposta de classificação dos dialectos galego-portugueses», *Boletim de Filologia*, XXII, pp. 81-116. Reed. em CINTRA, Luís F. Lindley (1983): *Estudos de dialectologia portuguesa*. Lisboa: Sá da Costa, pp. 117-163.
- FLORÊNCIO, Manuela (2005²): *Dialecto alentejano: Contributos para o seu estudo*. Lisboa: Colibri.
- PEREIRA, Rodrigo (2020): *O R-forte em Português Europeu: Análise fonológica de dados dialetais*. Dissertação de mestrado apresentada à Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa, disponível em <<https://repositorio.ul.pt/handle/10451/44396>>.
- VASCONCELOS, José Leite de (1893): «Carta Dialectologica do Continente Português», em FERREIRA-DEUSDADO, Manuel A., *Chorographia de Portugal*. Lisboa: Guillard, Aillaud & C.ia. Separata em 1897: *Mappa Dialectologico do Continente Português (Precedido de uma Classificação Summaria das Linguas por A. R. Gonçalves Vianna)*. Lisboa: Guillard, Aillaud & C.ia. Reed. em 1929: cf. referência adiante.
- VASCONCELOS, José Leite de (1901): *Esquisse d'une dialectologie portugaise*. Dissertação de doutoramento apresentada à Faculdade de Letras da Universidade de Paris. Paris: Aillaud. (2.ª edição com aditamentos e correções do autor, preparada, com base no exemplar conservado no Museu Etnológico «Dr. Leite de Vasconcellos», por Maria Adelaide Valle CINTRA, 1970, Lisboa: Centro de Estudos Filológicos.)
- VASCONCELOS, José Leite de (1929): «Mapa dialectológico do Continente português», em *Opúsculos*, vol. IV – *Filologia (Parte II)*. Coimbra: Imprensa da Universidade, pp. 791-796. (Reedição de Vasconcelos 1893-1897.)

SIMBOR ROIG, Vicent (2022): *La nació literària de Joan Fuster*. València: Universitat de València, 195 p.

Aquest llibre és el núm. 26 de la col·lecció «Càtedra Joan Fuster», que en el moment d'escriure la present ressenya ja va pel núm. 29. Gairebé una trentena de volums, doncs, sota el segell de l'acadèmicament solvent càtedra que dona nom a la col·lecció, en què la vida i sobretot l'obra de Fuster és estudiada des de perspectives i metodologies diverses, que donen compte de la qualitat i la riquesa de la producció de l'autor de Sueca.

Deu anys enrere Simbor ja havia publicat un dels volums d'aquesta sèrie: *Joan Fuster: el projecte de normalització del circuit literari*, i ara ens n'ofereix un altre que té una estreta relació amb aquell: *La nació literària de Joan Fuster*.

L'obra s'estructura en dues parts: «Naixement de les nacions i de les literatures nacionals» i «La nació literària catalana segons Joan Fuster», cadascuna de les quals ocupa la meitat de les pàgines del llibre, a banda d'un epíleg i la corresponent bibliografia. La segona part és la que conté, doncs, l'estudi que anuncia el títol del volum, i que Simbor insisteix a precisar dins «Uns mots preliminars»: «Resumit a l'extrem, el llibre és l'estudi del paper atorgat —i que ells mateixos, en molts casos, s'adjudiquen— als escriptors catalans, vull dir que escriuen en català, en el procés de reivindicació nacional encetat en el segle XIX, com arreu d'Europa, a partir de l'anàlisi fusteriana» (p. 15).

Havent de tractar conceptes ben problemàtics com els de «nació» i «literatura nacional», Simbor ha volgut precedir el seu estudi, ben oportunament, d'una introducció històrica i teòrica per contextualitzar-los dins l'àmbit de les lletres europees abans d'analitzar la seva presència en el pensament literari fusterià —bo i precisant que no pretén «endinsar-se “críticament”, “políticament”, en l'anàlisi del con-

cepte de nació proposat per Fuster, sinó més aviat “explicar-lo” a partir del seu context europeu» (p. 18). Aquesta introducció, tanmateix, es presta a alguna objecció, no pas pel que hi diu, ben pertinent, sinó pel que hauria pogut dir-hi.

Amb el suport d'estudis sobre sociologia literària europea (sobretot d'Anne-Marie Thiesse, Pascale Casanova i Daniel Baggioni, entre altres), Simbor recula fins al segle XVIII, a finals del qual comencen a despertar-se les consciències nacionals i sorgeixen les nacions o els Estats nació, en què la llengua jugarà un paper determinant. Per això el segon apartat es titula «Llengua i nació». Simbor hi ressegueix l'evolució que, a partir del Renaixement, fa que moltes llengües europees passin de ser «comunes» a ser «nacionals», i destaca el paper cabdal de Johann Gottfried Herder (1744-1803), les idees del qual tindran influència arreu d'Europa.

És aquí que l'actualment catedràtic emèrit de la Universitat de València s'endinsa en «quina ha sigut la situació, ben peculiar, de la llengua catalana durant aquests llargs segles de conformació de les llengües comunes i nacionals», a fi de poder «entendre la posició de Fuster» (p. 38). Avisa, però, que no vol «proposar una història de la llengua catalana», però «sí recordar les fites clau del seu recorregut històric [...] per tal de poder entendre millor el paper exercit pels nostres escriptors i el capital literari generat en benefici de la defensa i definició de la nació catalana» (p. 38-39). El que hi fa és, doncs, un recorregut historicolingüístic que abraça principalment des del segle XIII fins al segle XX, aplicat a alguns països europeus, fins a anar a parar als Països Catalans.

Però en aquest recorregut, el segle XIX i el primer terç del segle XX hi tenen, en el cas català, un paper massa migrat (amb prou feines un parell de les deu pàgines que ocupa), perquè és justament al Vuitcents que la llengua catalana, paral·lelament a la consciència nacional, comença a desvetllar-se de la seva letargia, i ho fa través de la literatura (de la poesia). I és sobretot a principis del segle XX, amb Enric Prat de la Riba (esmentat sols de passada en aquesta part de l'obra), que la llengua passa a ser el puntal d'una idea de nació, d'un projecte nacional, formulat a *La Nacionalitat Catalana* (1906), en què el primer president de la Mancomunitat cita precisament Herder. Les fites de Fabra (degudament esmentades) formen part d'aquest projecte institucional, al qual també es va sumar el que en diem la societat civil durant el període d'entreguerres, en un procés de recuperació i enfortiment de la consciència nacional, estroncat al final de la Guerra Civil. Un projecte, en definitiva, que hauria calgut desenvolupar. De la mateixa manera que no hauria estat sobrer fer una breu referència a les iniciatives que, durant la postguerra, des de la clandestinitat i en la represa pública, maldaven per mantenir i reivindicar la llengua perseguida en tant que essència de la pàtria, de les quals va ser testimoni el mateix Fuster i que contextualitzen afirmacions seves com ara «la literatura catalana és avui [1961] una forma de *resistència*, en el sentit militant d'aquest mot» (p. 167).

L'apartat següent, «L'escriptor i la consciència nacional», se centra, novament amb perspectiva històrica i contextualització europea, en «l'associació estreta entre nació, literatura i escriptor», establerta des de finals del segle XVIII, i en el paper que, consegüentment, els autors juguen en la «causa nacional». I aquí sí que Simbor dedica força espai al segle XIX, que culmina en la figura de Verdaguer com a «poeta nacional».

Val a dir que en aquest apartat Simbor, tot fent d'historiador, en algun moment es deixa dur per la perspectiva actual en lloc de situar-se en la de l'època, perquè són poc pertinents comentaris com ara que els escriptors vuitcentistes catalans participen en «la causa patriòtica (en un sentit genèric i no neta-ment independentista)», o bé parlar de poemes «de temàtica patriòtica, entesa, cal dir-ho, d'una manera àmplia i no necessàriament antiespanyola» (p. 60). D'una banda, als segles XVIII i XIX, i també a principis del XX, l'independentisme pràcticament no existia; i quan algun escriptor emprava el terme, com Joaquim Rubió i Ors al pròleg a *Lo Gaytè del Llobregat* (1841), no anava més enllà de dir que «Catalunya pot aspirar encara a la independència, no a la política, puix pesa molt poch en comparació de las demes nacions, [...] pero si a la lliteraria, [...] [per] deixar de fer lo humillant paper de deixeble ó imitadora, creantse una lliteratura propia y á part de la castellana» (1841). Això ho deia quan gairebé ningú, excepte ell, maldava per fer literatura culta en català, llengua que quedava relegada a les manifestacions populars, que no eren «literatura pròpia» als ulls de Rubió.

D'altra banda, entre els escriptors tampoc no hi havia, en general, una actitud «antiespanyola»: quan Milà i Fontanals, al final del discurs del Jocs Florals de 1859, cita l'aforisme «No pot estimar sa nació, qui no estima sa província», la nació és Espanya. I així ho veuran encara generacions posteriors com la del primer president de l'Institut d'Estudis Catalans, Antoni Rubió i Lluch (1856-1937), una generació —com explicava Lluís Nicolau d'Olwer a *Caliu. Records de mestres i amics* (Mèxic: Institut Català de Cultura, 1958, p. 36-37)— que no sentia «antagonisme entre la llengua pròpia [el català] i la llengua forastera [el castellà]», i «en parlar dels “nostres clàssics” o del “nostre teatre”, els catalans d'aquella generació entenen per *nostre* allò mateix que hi entén un castellà», bo i assumint la condició de «poble bilingüe». Serà justament la generació posterior, la del mateix Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961), la que canviarà aquesta mentalitat, perquè «vingué a la llum de la cultura en moments de reivindicació nacional»; i per això Carles Riba, que en formava part, l'anomenarà la «generació de Prat de la Riba».

Abans que escriptors del primer terç del Nou-cents participin en aquest projecte nacional, hi ha el cas —com esmentàvem abans— de Verdaguer, considerat «poeta nacional», tal com destaca i documenta extensament Simbor. És interessant el contrast que proposa amb el cas de Teodor Llorente, amb les contraposades interpretacions que se'n feien des del bàndol valencianista i l'espanyolista, i més endavant amb Vicent Andrés Estellés, tot fent interessants reflexions sobre la problemàtica consideració com a «nacional» d'un autor valencià (o balear). Ara: a l'hora de referir-se a escriptors que van contribuir, de forma diversa, a la causa nacionalista (com ara Josep Carner —no exempt de crítiques per escriure també en castellà, com constata Simbor— o Carles Salvador, es troben a faltar referències al paper que, a la postguerra, van tenir Carles Riba i Salvador Espriu (malgrat ell mateix), que no van rebre el qualificatiu de «poetes nacionals» però sí que tenien una representativitat no gaire distant d'aquella condició dins el context politico-social de l'època; o a Miquel Martí i Pol, que sí que ha arribat a ser qualificat de «poeta nacional» —i seria interessant analitzar-ne les causes.

Un darrer i més breu apartat sobre la historiografia literària catalana, que és un altre dels factors que contribueixen a la construcció d'una literatura nacional, tanca la primera part de l'obra, el contingut de la qual hauria donat per fer-ne tot un llibre. Un llibre que no és el que ha pretès fer Simbor, és clar; però el fet de triar l'opció d'afegir una introducció històrica, i de marc europeu, als conceptes a tractar en relació amb l'ideari de Fuster, i dedicar-hi la meitat de les pàgines del volum (en lloc de, per exemple, fer-ne una breu síntesi que hauria pogut ser perfectament funcional), fan que sigui inevitable, pel gran interès dels temes plantejats, que els lectors en vulguin un més ampli desenvolupament, sobretot respecte al cas català.

La segona part del volum s'ocupa, pròpiament, de «la posició de Fuster sobre un seguit d'aspectes que envolnen un circuit literari i, de manera molt més privativa, un circuit de trajectòria històrica i de present tan atzarosos com el circuit literari català, en lluita constant per la supervivència, però així i tot també protagonista principal del programa identitari nacional» (p. 99-100). En coherència amb aquest plantejament, el primer apartat s'ocupa de com Fuster veia la relació entre «llengua, literatura i nació» mitjançant una llarga sèrie de citacions de l'assagista, d'obres i èpoques diverses, que palesen, per part de Simbor, un bon coneixement de la producció fusteriana. L'anàlisi d'aquests conceptes li permet d'arribar a la conclusió que, per a Fuster, la «nació» era essencialment la «nació literària» i que tots tres conceptes, doncs, són identificables, de manera que es pot parlar fins i tot d'«essencialisme lingüístic».

Resulta ben pertinent que, al següent apartat, «La literatura i la consciència nacional», Simbor trïi d'analitzar nocions problemàtiques en el cas català com són l'«assimilació lingüística» i el «bilingüisme», bo i començant pel dilema en què es troben els historiadors de la literatura catalana a l'hora de triar quins autors formen part del corpus a historiar. I per això esgrimeix la distinció, formulada per Rubió i Lluch, entre *història de la literatura catalana* i *història literària de Catalunya* (o *dels Països Catalans*).

En tractar de la controvertida qüestió del bilingüisme entre els escriptors, i la de la castellanització a què alguns es van sotmetre, Simbor intenta mostrar l'actitud ambivalent de Fuster, que adés criticava els «trànsfuges», i adés es mostrava favorable al plurilingüisme. Ara bé: en els dos textos que cita respecte a aquesta darrera posició, «Memòria de Josep Martínez Ruiz», de 1967, i l'entrevista amb Lluís

Alpera de 1984, en què fins parla favorablement dels autors catalans que sols escriuen en castellà, Fuster parla sempre de «cultura», no pas de «literatura», i és discutible, doncs, l'assimilació que fa Simbor d'ambdós conceptes (p. 123-124); de fet, Fuster probablement té *in mente* l'esmentada distinció de Rubió i Lluch —Simbor documenta oportunament el coneixement que en tenia— i, per tant, no és que consideri que els autors catalans en castellà formin part de la «nostra literatura» (de la literatura catalana) sinó de la «nostra cultura» (de la nostra història literària).

També és discutible, inversament, que sigui el coneixement d'aquesta distinció el que justifiqui la «comprensió» que Fuster mostra a vegades amb els trànsfuges; potser sí que n'és un factor, però sobretot el que el devia moure a «comprendre'ls» és el fet que ell mateix es veiés obligat a escriure en castellà a la postguerra. Sigui com sigui, resulta clarificadora la diferenciació que estableix Simbor entre el «bilingüisme constitutiu del circuit literari i el bilingüisme *pro pane lucrando*» (p. 117-118). I coincidim plenament amb ell en el fet que «hi ha un factor polític que no es pot obviar, més enllà de la pura opció d'un vehicle lingüístic determinat per a la creació literària» (p. 131).

Simbor també ressegueix les consideracions fusterianes sobre el fet de ser, la nostra, «una literatura petita i sotmesa» (com titula el quart apartat), perquè és evident que «la nostra feblesa numèrica» —manllevant els mots a Fuster— ha condicionat tant la difícil professionalització dels nostres autors com la seva poca difusió a l'estranger —amb excepcions iIlustres. I això lliga amb la idea expressada per l'autor de *Les originalitats*, i que Simbor estudia al cinquè apartat, que som «una cultura satèl·lit» (bo i mostrant que adaptava un concepte de T. S. Eliot); i ho lliga amb l'especial relació que els autors del País Valencià guardaven amb la literatura nacional, ben clara en l'època medieval i més irregular als darrers segles.

A l'últim apartat, «Per un programa literari nacional», Simbor s'ocupa sobretot de les opinions fusterianes sobre el paper que les traduccions, tant les d'obres catalanes a l'estranger (extraduccions) com les d'obres estrangeres al català (intraduccions), tenen en la constitució del circuit literari català i la seva repercussió en el mercat internacional.

Totes les qüestions plantejades a *La nació literària de Joan Fuster*, amb el valor que sempre tenen les lúcides consideracions de Fuster, són d'una gran importància per entendre la nostra realitat nacional i literària. I, de fet, podria ser una primera pedra en la construcció d'una història que, des de la perspectiva de la sociologia literària, resseguís i estudiés els vincles entre llengua, literatura i nació als territoris de parla catalana al llarg dels segles.

Jordi MALÉ
Universitat de Lleida

SOLIVELLAS, Ivan (coord.) (2023): *La llengua catalana a les Illes Balears: del passat al futur*. Palma: Leonard Muntaner editor, p. 183.

Sota el títol d'aquest llibre s'agrupa un entramat de col·laboracions que dibuixen la situació i el lloc de la llengua catalana a les Illes Balears des de la retrospectiva i l'actualitat, i cap a la prospectiva. El llibre coordinat per Ivan Solivellas està confeccionat a través de sis capítols, un pròleg i un epíleg, que abracen la realitat sociolingüística dels territoris que conformen les Balears. La col·laboració, de tall sociolingüístic, encaixa les visions dels experts, encapçalada per un pròleg de Joan Veny i closa amb un epíleg de Maria del Mar Vanrell. L'objectiu del recull ja es fa palès a les primeres línies del pròleg, en què Veny destaca com el llibre està enfocat a la qüestió sociolingüística: «Vet aquí un llibre oportú sobre la situació del català a les Illes Balears. No és una descripció de les seves característiques fonètiques o lèxiques, sinó un conjunt d'estudis relatius a totes les Illes, fets per coneixedors de la seva realitat, presentats des d'un angle sociolingüístic» (p. 9). I és, precisament, aquest «angle sociolingüístic» el que marca la línia direccional de tot el llibre, que pretén acostar la realitat de la llengua catalana a les Illes Balears des d'una vessant força divulgativa.